

שלשה מכתבים מאת אברהם מאפו

שלושת המכתבים הבאים של אברהם מאפו (מאוסף מכתבי מאפו העומד להופיע בהוצאת "דביר" ו"מוסד ביאליק"), הניתנים לפי סדרם הכרונולוגי, ענינם שונה ונכתבו לאנשים שונים; הראשון — לאחיו מתתיהו; השני — לקלמן טויבר ולמשה קוטקינד, גומרי בית הספר לרבנים בוויילנה, שעמדו בראש ועד לתמיכה בתלמידים מחוסרי אמצעים של בית הספר הזה; והשלישי — ליהודה ליאון רוזנטל, משכיל יליד וילנה, מעשירי פטרבורג ומראשוני חברת "מפיצי השכלה" בבירה.

במכתב הראשון דן מאפו בעניני משפחה, בשני על הקדשת כל ההכנסה מן החלק השלישי של "עיט צבוע" לטובת תלמידים עניים של בית הספר לרבנים, והשלישי מביע תודה לראשי החברה "מפיצי ההשכלה" על עזרתה להדפסת ספרו "אשמת שומרון". בכל אחד מן המכתבים מובלט קו מיוחד בדמותו של אברהם מאפו האדם והסופר. במכתבו לאחיו הוא דורש ממנו לתת גט פטורין לאשתו, שהוא סבור כי בגדה בו. מן המכתב — והוא אינו החריף ביותר בסדרת המכתבים שהסופר הריץ לאחיו — אנו למדים, כי דברי מאפו בפרק הראשון "חוזי הזוועות" על ה"אהבה והקנאה" שהן "הראשונות לפעולות בני אדם ונוראות על כל יושבי חלד" הם לא דברי מליצה, אלא חלק אורגני מהותו ומנסיון חייו, ויש לייחס להם יתר חשיבות להבנת המבנה של ספריו ודרך התיאור של גבוריו. המכתב השני, שבו מודיע מאפו על החלטתו למסור את כל ההכנסות של החלק השלישי מספרו "עיט צבוע" לטובת תלמידי בית הספר לרבנים מעיד על נדיבות לבו של הסופר והמורה, שכל ימיו חי חיי דלות ודחקות. המכתב השלישי, שבו מסביר מאפו את ערך עבודתו הספרותית, מראה בבהירות את היסוד הריאלי, האקטואלי, של סיפוריו ההיסטוריים: לא העבר לנגד עיניו, אלא ההווה והעתיד; הוא מתכוון לתת דמות יותר גאה של חיים יהודיים שלמים כפי שהוא רואה אותם בחווגו: עולם עברי, של השכלה ועבודה, שאין בו דקדוקי עניות ודקדוקי מיצות ושהדור הצעיר עולה בכשרו ובדמותו המוסרית על קודמו, דור הזקנים, החשוכים והצבועים.

המכתב הראשון הוא מכתב-יד של מכתבי מאפו לאחיו, הנמצאים ביו"א, ואשר ידידי ז. קלמנוביץ וז. רייזין ז"ל מסרו לי לפני שלשים שנה את העתקם; השני — נתפרסם במהדורה הראשונה של "גיי צבעים" (ווילנא תרכ"ג); והשלישי משנת 1864 נתפרסם בחלק השני של "תולדות חברת מרבי השכלה בישראל", הוצאת ל. רוזנטל (ס. פטרבורג, תר"ן).

ב. דינור

א

[חזה"מ פסח, תרי"ט]

אחי מחמדי! את המכתב הזה אל לאנצע¹ כתבתי בדמי לבבי, גם הפסקתי לרגעים כי נלחץ לבי בקרבי ואתן קולי בבכי ותבך אשתי ותבך בתי הקטנה ותבט אלינו ולא ידעה מה. אך איש לא הי' אתנו, ואנכי טפלתי הבכי על מות בתי לאה. —

אחי! מדוע גבהלת לחוות דעתך ומדוע פצית פיד אל לאנצע לתת לבתה מהר ומתן כמו לא-שה כבודה, אשר יגרשנה אישה מסבה אחרת? הסכלת עשה.

אל תתן לזרה חילך ועצביך בבית נכרי!

"מדוע בתך חולה למות"? — "יען אחר מכ-תב אישה לבוא, ע"כ אחז אותה השבץ". ומדוע, אשאל אני, מדוע לא יאחונה עתה השבץ באפס כל מכתב? — השלך אחי טומאה מעליך וחשוך כספך לאשה בת טובים ויראת ה'. חזק ואמץ לבך. לבש נקמה, כי השחיתה עגבתה ותכס קלון על כבודך.

הסכלת עשה גם בשלחך 60 רובל הפעם הזאת כי בזה תקטיר קטרת לשטן המשחית אשר ינהגך בכבודות ובוה יראו כי עוד חמלה בלבך תחת קנאה חמת גבר. הנך בעיני כמושיב עלוקות סביב למכה טריה אשר כרבות הטריה כן קרבה ישור עה. הביא אותה בין המצרים, בין יאוש ובין מח-סור, אז תתחנן לתת לה גט. ובמעך כל עזר ממנה, כתוב אליהם דברי נהי כאשר כתבת פעם-מים לערוך לנגדם את אשר עוללו לך ובאין

¹ לאנצע — חותנתו של מתתיהו מאפו.

טויבער⁶. וה' משה קאטקינד. יהי נעם ה' עליכם ועל עווריקם!

הן רבים עניי הצאן הרובצים סביב למעין התור-רה והחכמה הפתוח למו בבמ"ד הרבנים, ואתם המשכילים אל הדלים האלה ראיתם, כי אם אין קמח אין תורה, ותקראו נדבות, ורבים וכן שלמים נתנו לפעלכם צדק, ויתמכו ידיכם לעבודת הצד-קה, לכן נדרש גם אני לשאלתכם, ואת מחברתי "גי הצבעים" הנני מרים לכם נדבה בפעם הזאת להוציאה לאור ולחלקה ביעקב, הן אוהבי חזיו-נותי ירביון מיום ליום ועצומים קוראיהם, הא לכם זרע, זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, והיה מעשה הצדקה שלום לכם ולעווריקם⁷, ולי אני ידידכם המזחבר.

ג

[אל ל. רוונטל, יוני 1864]

נקטה נפשי בעדת הקוראים העברים אשר הללו פעלי בכל פה וירוממוהו על שפתם וידם לא עשו תושיה, על כן הרימותי נדבה את החלק השלישי ל"עית צבוע" לעניי בית מדרש הרבנים בוויילנא, כי לא מצאתי און לי להוציאו לאור בכח ידי, ואומר בלבי: רב לעדת הקוראים עמל נפשי וי-גיעת בשרי ולמה זה הבל איגע לבקש גם מוצא לכסף? כן חשבתי ואראה את גליונותי בכתובים כנפל טמון חתום באוצרותי אשר יקוה לאור ואין, ועל מבחר הגיוני וחזיונותי — "אשמת שומרון" דוה לבי מאד, כי בו חזון הרביתי להרנין לב, בו הראיתי תמונת יהודה וישראל בימי קדם ומהר ציון הופעתי על תמורת הליכותיהם בימים הא-לה⁸. אמנם זאת שמתי לי לקו בדברי על דורות

מקום לנטות ימין ושמאל יבקשו לדינה² פתח תקוה, ואף אם צר הוא בעיניהם הלא תצא בו בראותה כי מחוץ תשכל דבה רעה ומחדרים צופה מחסור. הלא אפערציאן היא ואין רח-מים. הסירה מהר את הבשר החי האוכל סביב באש צרבת. מכתביך ללאנצע טובים כמו לא בהשכל מעשיך, כי רפיון נראה באחרונים. כתוב נא לה' קאראסעק³ לבל יוסיף עוד תת כחך לזרה עד אשר יגמר דבר. וכתוב להרב הג' ר' יעקב קאוונער⁴ שמשך הקטטות יכסה כלימת עולם על הילדים ולכן יוכיחם למהר לבצע הדבר להשקיט שאון ודבת עם ונשכחו הצרות ונמח זכרם. האכתוב לו אני אחרי צאתי לריב עם לאנצע כאב וכפטרון לך? כי מי יפעול ומי יחיש חוץ ממני? רק ירא אנכי לנסוע לוויילנא, כי שם לי מעון אריות. רק מהר אחי והחישה מעשיך בכל תחבולה. כתוב ללאנצע כי אחיך לא חלל כבודך וכי עוד ישים עליו נוספות. לכן נפשך קשורה בו באהבת עולם וע"כ אל תדבר עלי עתק לשחוק לכל שומע, וכי ריבו עמם כבוד הוא לו, אות אהבת אח נאמן ואהוב אשר עתה נפקחו עיניך לראות עצתו הטובה מראש.

אחיך אוהבך כאישון עינו

אברהם מאפו

התשלח עוד מזון לעיר אשר תצור עליה? הלא ימשכו ימי מצור ימים רבים. אל תתן לזרים חילך ואל תוסיף לה ה-50 רובל למע"ה. לאחותנו נתתי 25 רובל. בתי מברכת אותך ונושקת תמונך. התתן 6 רובל לקרובינו הע-ניים? גרע משרה ותן להם וה' יתן לך חיים.

ב

[1863]

אלופי ומידעי המשכילים על דבר אמת, נדיבי הרוח העומדים על הצדקה העומדת לעד, ה' קלמן

² אשתו של מתתיהו מאפו.

³ מעשירי וויילנא, שבאמצעותו היה אחיו של מאפו שולח כספים לאשתו.

⁴ ר' יעקב קאוונער הוא ר' יעקב באריט, ראש ישיבה ודיין בוויילנא, שהיה מקובל על הציבור היהודי וגם על השלטונות, הוא למד בנעוריו בסלובודקה, ונר-אה שהכיר את משפחת מאפו מן הימים ההם.

⁵ = למען השם.

⁶ קלמן טויבר היה בידידות אישית עם מאפו, והיו לו מכתבים רבים של מאפו. השוה "ווסחוד" משנת 1892 חוב' ע"מ 21-23. היה מורה בישיבת ר' מיילא בוויילנא והיה מידידיו ומעריציו של זאב יע-בץ, הוא הראני (בשנת 1900) חבילת מכתבים של גדולי ישראל, ובהם של מאפו, והוא שמר עליהם כעל "אוצר יקר". מר קוטקינד היה לימים רב מטעם בגרודנה.

⁷ הועד לטובת התלמידים קבל ממכירת הספר (אחרי יכיוי הוצאות ההדפסה) — 300 רובל (ווסחוד, שם עמ' 22 בהערה).

⁸ כלומר: בזמן הזה.

רותיו הגעימות בכרמל ובכתובים כי כבודו הרם תמים דעות עמי על דברת שפת עבר הדרושה לחפץ משכילי הרבים, הן קולה לישורון תקרא לאמר: הקבצו בני יעקב יושבי קצוות והאחזו בעמוד התוך, כי עת היא להודיע ולהודע, כי אתם עם, גוי מעולם, ועתה למה יבוש יעקב, הן עוד שפתו אתו רבת העליליה מדור דור ורוחה היא קבצם, ואם הרחיקו בניה ללכת, איש לעברו תעו, היא תשיב נדחים לבצרון במשאות נעימות ובחידות מני קדם, והיתה לרוח העם המחיה או-תם וליתד תקועה במקום נאמן, ונאספו אליה תופשי תורה, גבונים חקרי לב, יודעי בינה לעתים ודוברי צחות בלשון עם ועם, ונפגשו חליפות דעותיהם, והיו לאותות בקרב העמים, ונבנה בית ישראל בתבונות כפיהם ונמלט ממלתעות הע-תים, וראו בעמים ואמרו כאשר אמר לי אחד חכ-מיהם במכתבו מקיוב: "אשרי העם שככה לו, אשרי הגוי הנצב כצור בין גלי העתים, אשר משבריהם עברו עליו והוא עודנו נכון, לאות ול-מופת כי עין ה' בו ויש תקוה לאחריתו".

אף אנכי אענה את כבוד אלופי ומיודעי: אש-רי חלקו כי בחר דרכו להיות בראשי הבונים את בית ישראל, ושמו יכתב לזכרון בהיכל ה', והיה ברכות לעד כחפצו וחפץ ההוגה כבוד ותו-דה אין קץ לשמו ולשמות נדיבי ישורון המקשי-בים לקולו.

מחברתי "אשמת שומרון" נעלה על "אהבת ציון" שבעתים וגדולה ממנה כפלים; כיום נת-תיה לכתבה באותיות ברורות כראוי לדפוס וי-מי העבודה הזאת ימשכו כשני ירחים, אח"כ אעבירנה ע"י הצענזור ומשם אל הדפוס.

עולמים להודיע לעמי כי לא כימים הראשונים הימים האלה לבית ישראל. על כן גטיתי לי קו על שתי קצותיו, אהבת ציון ואשמת שמרון מק-צהו מקדם ועיט צבוע בקצהו האחרון, למען יקרא המון העם, יראה את שתי קצותיו והתעורר על תהפוכותיו, ואמר: איכה הרחקנו ללכת מן הק-צה אל הקצה? הן החזיון רב פעלים מאד ורב הקסם למשוך אבירים בכחו, חרף החכמים בעי-ניהם אשר יכזבו בפעולתו בהביטם אל רום אנ-שים בעמים החכמים והגבונים, וישכחו כי גער ישראל!

הוא אשר דברתי, כמעט אמרתי נואש לכל חז-יונותי, ואבקש לי מעוז מעם אחר.

עודני נאנח מעבודתי והנה כבודו הרם הופיע עלי ראשית מדברותיו ויתן תקוה בלבי ותחי רוחי. כמעט שהוחלתי והנה זרחה לי שמש צדקה במכתבו השני להגיד לי כי הוא דבר אף עשה, חשף זרועו וחזיונותי באשמת שמרון יראו אור! אלופי ומיודעי! הן כבודו הרם נתן שמחה בל-בי ויקח ממני רוח קדשי, והנני עתה כגבר אין איל ואין ברוחי תושיה להביע לו די תודות על פעלו הטוב לי ולחברים המקשיבים לקולו, ומה אשיב לנדיבי עמי כל תגמולם עלי? ואם אגיד צדקתם לדור נולד בפתחי שערים היש בדברי די שלומים לחסדם אשר עשו לי ולכל קהל עדת קוראי הששים לקראת פעלי? גבוכו עתה שרעפי, ולעת מצא תצלה עלי רוחי ואמצע דברים במע-רכי לבי. ולא על הכסף המתכן אשיש משוש, כי אם על התכלית הנרצה בפעלי העשוי לעורר רוחות הנרדמות באשפתות העצלות אשר ישובו יהפכו ידם כל היום ברקבון, המה יריחו ריח לב-נון ונפשם תבחל בחלבנה, אשר רק אזכרתה טובה בקטרת סמים. ומה שמח לבי בראותי מאמ-